

автореф. дис. ... канд. іст. наук. – Львів: Нац. ун-т "Львівська політехніка", 2006. – 20 с. 50. Гордієнко В. Українська Галицька Армія. – Львів: Меморіал, 1991. – 112 с. 51. Лилик С. Західноукраїнська Народна Республіка: Методичні рекомендації для вчителів історії і учнів шкіл та профтехучилищ. – Львів: ЛО і УВ, 1990. – 40 с. 52. Матейко Р., Мельничук Б. За рідний край, за нарід свій. Українська Галицька Армія на Тернопільщині. – Тернопіль: ДАТО, 1993. – 79 с. 53. Лазарович М. Зародження українського стрілецького руху в Галичині: причини й наслідки // Розбудова держави. – 1996. – №3. – С.53–58. 54. Пантюк М. Моральні засади діяльності українських молодіжно-юнацьких товариств /початок ХХ століття // Сучасне українське виховання: – Львів: Основи, 1997. – С. 75–77. 55. Дециньський Л.Є. Державотворча робота Української Народної Республіки по створенню Збройних Сил: історія і сучасність // Вісник Національного університету "Львівська політехніка" "Держава та армія". – № 408 / відп. ред. Л.Є. Дециньський. – 2000. – С. 3–11. 56. Джерела до вивчення парамілітарної діяльності української молоді Галичини напередодні та в роки Першої світової війни// Вісник Національного університету "Львівська політехніка" "Держава та армія". – № 502 / відп. ред. Л. Є. Дециньський. – 2004. – С. 31–36. 57. Трофи'мяк Б. Гімнастично-спортивні організації у національно-визвольному русі Галичини (друга пол. ХІХ ст. – перша пол. ХХ ст.). – Тернопіль: Вид-во ТАНГ "Економічна думка," 2001. – 696 с. 58. Трофи'мяк Б. Фізичне виховання і спортивний рух у Західній Україні (з початку 30-х років ХІХ ст. – до 1939 р.). – К., 1997. – 419 с. 59. Вацеба О. Нарис з історії українського руху в Західній Україні. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1997. – 232 с.

УДК 94:351.858 (477.83/86) „18/19”

О.Г. Макаручук

Національний університет “Львівська політехніка”

ВИХІД НА ПОЛІТИЧНУ АРЕНУ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОГО РОБІТНИЦТВА (кінець ХІХ – початок ХХ ст.)

© Макаручук О.Г., 2012

Розглянуто початки формування робітництва Західної України наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. та процеси створення перших робітничих організацій – професійного, культурного, релігійного, спортивного, а також політичного спрямування.

Considered the beginning of a working class in Western Ukraine in late XIX – beg. of the XX century. and processes of creation of the first labour organizations – professional, cultural, religious, sports and political orientation.

У сучасних завданнях українського державотворення надзвичайно важливими є питання участі у суспільному розвитку тих чи інших соціальних груп, чинника їхньої політичної активності.

Певну роль тут відіграє й робітничий клас як важлива рушійна сила багатьох процесів, що відбуваються у державі. Будучи основною продуктивною силою індустріального та постіндустріального суспільства, робітництво може прискорювати чи уповільнювати ті чи інші суспільні тенденції, маючи для цього власні потужні засоби – від голосу на виборах до загального політичного страйку; від тиску на підприємця легальними засобами, через профспілки, до створення робітничих дружин і загонів Червоної гвардії.

Вивчення історичного досвіду участі пролетарських (робітничих) мас у політичних процесах кінця ХІХ – початку ХХ ст. тривалий час було монополізоване марксистською історіографією у різних її відламах – від марксизму "опортуністичного" (від англ. *opportunity*, що означає "можливість", "нагода") до т. зв. революційного. Ця наукова школа надто абсолютизувала класову боротьбу та нібито непримиренні суперечності між "працею і капіталом". Натомість у тіні

залишалися питання культурного розвитку робітництва, його професійної освіти, робітничих спортивних організацій та клубів, релігійності трудящих мас тощо.

На жаль, питанням зародження та еволюції робітництва в Україні, а особливо у західній її частині, приділено недостатньо уваги українськими істориками [1].

Тема становить інтерес, з огляду на такі міркування. Якщо в радянську епоху робітничий рух розглядався як виключно "прогресивний" та апріорі "інтернаціональний", то в незалежній Українській державі досліджуються передусім аспекти національно-визвольного руху українців, в якому робітничий сегмент – через різні причини, передусім через свій зародковий стан – був представлений порівняно слабо. Висловимо припущення, що українські робітники і ремісники Східної Галичини у складі Австрійської імперії достатньою мірою усвідомлювали як свої соціальні, так і національно-визвольні цілі і завдання, та намагалися поєднувати їх.

Повільний та повний суперечностей розвиток промисловості з підйомами та спадами її окремих галузей, наявність у промисловому секторі економіки порівняно масового ремісничого виробництва, географічна розкиданість багатьох галузей залежно від покладів сировинних ресурсів, багатонаціональний склад робітників – усе це накладало свій відбиток на суспільно-культурне життя та побут робітництва.

Стримувальний вплив на формування культурних традицій тогочасного робітництва здійснювала чинна система загальної освіти та професійно-технічного навчання. Тогочасні закони чітко визначали класовий характер шкільництва, допускаючи робітників та їхніх дітей лише до початкової освіти. Та якщо вимоги щодо обов'язковості початкової освіти у містах більш-менш виконувалися, то у сільській місцевості діти українських селян часто були позбавлені можливості відвідувати школу взагалі через її відсутність.

Наприкінці 60-х – на початку 70-х років XIX ст. у Східній Галичині розпочинається новий етап суспільно-політичного руху. Пов'язується це насамперед з тим, що на історичну арену виступає новий політичний гравець – робітничий клас. У 1867 р. в Австро-Угорщині був прийнятий закон про право на збори і об'єднання, і у робітників Галичини виникла можливість створювати свої організації.

У Львові в кінці 50-х років XIX ст. було створене католицьке товариство ремісників "Скеля". У 1890-ті роки у ньому нараховувалося 279 членів-робітників, ремісників, а також почесних членів з числа шляхти (навіть графів), священників тощо. Це товариство займалося навчанням робітників і ремісників співам, танцям, математиці, моделюванню під контролем церкви.

Пізніше активну участь у роботі читалень "Скеля" брало греко-католицьке духовенство на чолі із станіславівським єпископом Гр. Хомишиним. Велику роль у створенні різноманітних робітничих товариств українців відіграв митрополит А. Шептицький. "Шептицький, – говорив у своїй промові посол крайового сейму народовець Могильницький, – то матір, під крила якої збираються всі русини" [2, с. 26].

У січні 1868 р. у Львові виникло товариство робітників "Gwiazda" ("Зірка"). Були утворені його філії у Станіславові та Перемишлі. "Gwiazda" впливала й на українські студентські товариства [3, с. 75, 77, 78].

У лютому 1868 р. створено "Товариство взаємної допомоги", що об'єднувало робітників різних професій, а восени 1869 р. – "Товариство взаємної допомоги друкарів". До складу останнього увійшла частина членів товариства "Gwiazda". У статуті зазначалося, що метою нового об'єднання є піднесення свідомості і поліпшення матеріального становища друкарів [4, с. 127]. "Товариство взаємодопомоги друкарів" відоме й тим, що організувало у 1870 р. перший у місті робітничий страйк, учасники якого домоглися підвищення зарплатні й часткового скорочення робочого дня [10, с. 280].

У вересні 1869 р. у середовищі легальних робітників та ремісничих товариств взаємодопомоги створений гурток "Коло Лівичі". До нього увійшли шість осіб. Фактичним організатором та керівником "Кола" був друкар, українець Йосиф Сенюк, про якого секретар цього гуртка Щ. Боднарський пізніше згадував: "Людина ця була здібна. У поглядах справедлива і відкрита, у критиці гостра, часто безапеляційна... Особливо віддано працював у відомому Колі Лівичі" [5, с. 20]. До

гуртка також входили словак Август Скерль, Леон Зубалевич, повстанці 1863 р. українець Йосиф Данилюк та поляк Антоній Маньковський. Гуртківці вирішили виробити статут Прогресивного товариства львівських друкарів, яке проіснувало до 1875 р., коли було реорганізоване у товариство "Ognisko".

Керівником "Ognisko" став А. Маньковський. На початках товариство об'єднувало близько 100 робітників [3, с. 82]. Одним з керівників цього товариства протягом 18 років був Йосиф Данилюк. Згадуваний вже Щ. Боднарський так характеризував Й. Данилюка: "Людина ця, необхідно відкрито визнати, дуже справедлива, надзвичайно працелюбна, в громадських справах самовіддана, в оцінці цих справ, як я розумію, відверта та справедлива, відмінний робітник і уважний, хороший товариш" [5, s. 32].

Й. Данилюк належав до засновників наймасовішого культурно-освітнього товариства львівських робітників "Сила" [7], яке через деякий час поширило свій вплив на інші міста Галичини: Дрогобич, Коломию, Перемишль, Станіславів, Стрий, Тернопіль. На відміну від інших робітничих товариств, які мали професійний характер, "Сила" об'єднувала представників усіх професій. Згідно зі статутом, прийнятим 27 лютого 1891 р., метою товариства проголошувалися "підйом розумового виховання робітників, активізація громадського життя, а також матеріальна (взаємо)допомога" [8]. Передбачалося посередництво у працевлаштуванні робітників, допомога особам, які зазнали політичних утисків тощо. Товариства мали засновувати бібліотеки, читальні газет і журналів, видавати популярні брошури; підкреслювалося значення формування відчуття робітничої солідарності, залучення робітників до художньої самодіяльності та культурного життя.

Значення діяльності товариства "Сила" та інших добре усвідомлювала влада. В одному з донесень Львівської дирекції поліції намісництву у 1898 р. вказувалося, що робота товариства "...спрямована виключно на підвищення класової свідомості робітників, ознайомлення їх з існуючим суспільним ладом, щеплення ненависті і роз'яснення шляхів і засобів, за допомогою яких соціалізм прагне до загального перевороту" [6]. "Сили" створювалися переважно як національні товариства робітників, що підкреслювалося персональним складом правлінь, репертуаром художньої самодіяльності, книжковим та газетним фондом читалень та іншими моментами. Так, після установчого зібрання "Сили" у Станіславові 21 червня 1851 р., що відбувалося під головуванням Й. Данилюка і за його пропозицією, було прийняте рішення про локальну назву для організації "Праця", робітничий хор виконав кілька українських пісень, у тому числі "Шалійте, шалійте, скажені кати" [5, s. 114].

Важливу роль в організації робітників у сформовану силу відіграла робітничая преса. Вже у січні 1869 р. у Львові почала виходити газета "Rekodzielnik" ("Ремісник"). У січні 1872 р. вийшла з друку професійна газета львівських друкарів "Czcionka" ("Буква"), перетворена невдовзі на загальноробітничу газету Галичини.

Новий етап в історії розвитку робітництва Галичини й Буковини був ознаменований виходом у світ газети "Prasa". На початку газета видавалася коштом "Товариства друкарів". Із серпня 1878 р. (з третього номера) співробітниками та редакторами газети стали І. Франко та М. Павлик. Газета виходила польською мовою, оскільки більшість міських робітників краще знали її.

На шпальтах "Prasa" друкувалися статті І. Франка "Чого ми вимагаємо?", "Що приносить наша праця?", "На кого працюємо?", "Чия вина?". У 1881 р. ці та інші статті вийшли окремою брошурою під назвою "O pracy" ("Про працю").

18 серпня 1879 р. в газеті "Prasa" І. Франко публікує статтю під назвою "Чого ми хочемо?", де зробив спробу сформулювати програму-мінімум галицького робітництва незалежно від національності, мови чи соціально-політичних орієнтацій. Зазначаючи, що для панівних верств не тільки в Галичині, а й у всій Австро-Угорщині робітниче питання є ледве не самою страшною крамолою, він пише: "Соціалізм, комунізм, навіть нігілізм — ось страховища, що їх завжди висуває багата буржуазія, коли їй нагадують про робітниче питання" [9, с. 25]. Теоретичні роботи, написані Іваном Франком до цього часопису, свідчать про величезний вплив марксистського варіанта теорії соціалізму на його творчість у цей період. Одна з головних теоретичних проблем цих статей —

створення необхідних для перемоги нового ладу умов, найважливішою з яких, на його думку, є солідарність трудящих класів.

Протягом усіх 1880-х років, аж до утворення у 1890 р. робітничої Галицької соціал-демократичної партії та Русько-української радикальної партії, які заснували свої офіційні партійні органи "Robotnik" та "Народ", газета "Praca" була основним робітничим друкованим органом у Галичині.

У цьому ж році почав виходити журнал "Народ" – орган Русько-української радикальної партії, редакторами якої були І. Франко та М. Павлик.

У 1881 р. у Женеві представники галицького політикуму Б. Червенський та Л. Інлендер написали "Програму галицької робітничої партії", першочерговим завданням якої було створення робітничої партії. У червні 1881 р. відбулися збори робітників Львова, які прийняли рішення про створення своєї партії. Вже 4 грудня, після розгону поліцією масових зборів робітників Галичини (взяла участь понад 1 тисяча осіб) питання про створення робітничої партії було знято з порядку денного.

У середині 1882 р. у Львові створюються три нелегальні гуртки, які очолили робітники М. Драбик, Я. Козакевич і студент Львівського університету К. Тиховський. Близько 40 членів цих гуртків (переважно представників робітничої і студентської молоді) займалися поширенням нелегальних видань, випуском прокламацій соціалістичного спрямування. Гуртки підтримували зв'язки з польською партією "Пролетаріат". Проте вже у грудні 1882 р. австрійська поліція вистежила і заарештувала більшість членів цих гуртків.

З утворенням політичних партій західноукраїнський робітничий рух виходить на новий щабель боротьби за власні права. Зокрема, у 1879 р. стає надбанням гласності "Програма галицьких соціалістів", яка висунула вимоги загального виборчого права: свободи слова, друку, встановлення на підприємствах 10-годинного робочого дня для дорослих, 8-годинного для підлітків 14–18 років та 6-годинного для дітей до 14 років, обмеження застосування жіночої та дитячої праці, свободу заробітку, ліквідації примусових корпорацій, створення Третейських промислових судів з робітників та підприємців, створення робітничих кас взаємодопомоги на чолі з робітниками, встановлення відповідальності підприємців за нещасні випадки з робітниками, організації промислових шкіл, встановлення мінімальної заробітної платні, введення інституту промислових інспекторів.

На жаль, гострі національні суперечності, що накладалися на соціальні, були джерелом незгод на національному ґрунті всередині прогресивного табору. Основну масу поміщиків становили поляки, підприємців – поляки, євреї та іноземці. Українська буржуазія ще тільки зароджувалася, а новостворені політичні партії переважно орієнтувалися на кваліфіковане робітництво, ігноруючи сільський пролетаріат та міську бідноту. З іншого боку, створена у 1890 р. українсько-руська радикальна партія та її лідери (зокрема М. Павлик), перебільшуючи слабкість робітничого елемента, розглядали свою партію лише як представницю інтересів селян та сільського пролетаріату та самоусувалися від роботи серед промислового робітництва.

Ускладнювалася ситуація і розбіжністю серед політичних лідерів щодо кордонів майбутньої української державності. Так, лідер Галицької соціал-демократичної партії І. Дашинський доводив, що українське робітництво повинно об'єднатися з робітництвом польським, чеським та німецьким, зокрема й у справі боротьби за свої національні цілі. Польські політичні сили уникали розмов про майбутню державну належність Східної Галичини.

Отже, можна зробити висновки, що протягом кількох десятиліть кінця XIX – початку XX ст. на тлі соціальних, політичних, національних суперечностей зароджується, міцнішає та визначається з цілями нова самодостатня сила – західноукраїнське робітництво.

1. Вол Б.Д. Україна у складі Австро-Угорської та Російської імперій. Національне відродження України (кінець XVIII – 1917): текст лекцій / Б.Д. Вол, Я.Й. Малик, В.А. Савинець. Львівський державний університет імені Івана Франка. – Львів: ЛДУ, 1994. с. 57. Енциклопедія українознавства. – Т.3. – К., 1995. – С. 25–39. Сухий О.М. Національна ідея в програмах та діяльності українських політичних партій Галичини (кінець XIX – початок XX ст.). – Львів:

Каменяр, 1998. – 231 с. 2. Вітик С. До ситуації. – Львів: Накладом Артура Зеліба, 1903. – С. 26. 3. Макаєв В. Робітничий клас Галичини в останній третині XIX ст. – Львів: Видавництво Львівського університету, 1968. – С.75–78. 4. Історія Львова. – К.,1984. – С. 127. 5. Najdus Walentyna. Polska partia socialno-demokratyczna Galicji i Śląska (1890 – 1919). – Warszawa: PAN , 1983. – S.220. 6. ЦДІА у Львові, ф.146, оп.7, спр. 4575, а. 9. 7. ЦДІА у Львові, ф.146, оп.7, спр.4575, а.4. 8. Praca, 1891, № 4. 9. Франко І. Чого ми хочемо // І. Франко: збір. тв.: у 50 т. — К., 1984. — Т. 44, кн.1. 10. Історія Львова: у 3-х т. – Львів, 2007. – Т.2. – С. 559.

УДК 94 (488)

О.О. Морушко

Національний університет “Львівська політехніка”

ПОЛЬСЬКЕ ПИТАННЯ НАПЕРЕДОДНІ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ: ДОКУМЕНТОЗНАВЧИЙ АСПЕКТ

© Морушко О. О., 2012

Розглянуто основні документальні джерела, що стосуються позиції провідних польських партій напередодні Першої світової війни стосовно вирішення польського питання. Наведено короткий аналіз цих джерел.

In the article has been considered main documental sources, which concern position the leading Polish Parties on the eve of the First World War, touching upon the problem of decision the Polish question. Directed the short analysis of this problem.

Протягом багатьох століть історична доля українського народу була нерозривно пов'язана з долею своїх східних та західних сусідів: Росії та Польщі відповідно. Це було зумовлено як географічним, так і етнічним чинниками, адже усі три народи мають слов'янські корені.

Проте Росія, на відміну від України та Польщі, ніколи не втрачала власної державності. Тому для нас становить значний інтерес вивчення історичного досвіду наших західних сусідів, адже, перебуваючи фактично в однакових умовах з українцями напередодні Першої світової війни (відсутність власної держави), поляки, на відміну від українців, зуміли використати сприятливі для себе її наслідки і домогтися відновлення державності. Отже, дослідження цієї проблеми не лише становить історичний інтерес, а й дає змогу у подальших дослідженнях застосувати порівняльний аналіз визвольних змагань українського і польського народів.

Слід зазначити, що, по-перше, протягом 123 років, які відділяли Польщу від третього поділу до відновлення державності, польський народ ніколи не полишав думки про відновлення Речі Посполитої. Цим національним духом були просякнуті усі верстви польського суспільства, певною мірою носіями цих настроїв були навіть партії лівого спрямування.

По-друге, як це не парадоксально звучить, саме сукупна діяльність провідних польських партій як проросійських, так і проавстрійських й антивоєнно налаштованих, стала однією з основних причин досягнення головного результату цієї війни для польського народу – повного виснаження, поразки і зникнення з карти світу трьох імперій, які розділили Польщу, що врешті-решт дало змогу Польській державі відновити своє існування. Тому було б помилковим приписувати цю заслугу лише одній з політичних сил, що діяли у той час.

Політична мапа передвоєнної Польщі мала доволі строкатий характер. На її території діяло чимало політичних сил різного спрямування, проте реального впливу серед населення абсолютна більшість з них не мала. Тому, на нашу думку, логічним є основну увагу зосередити на діяльності провідних партій – носіїв трьох різних ідеологій щодо участі поляків у збройному конфлікті.